

Części mowy

cześć mowy	pytania	przykłady	odmienia się
czasownik	co robi? co się z nim dzieje? w jakim jest stanie?	myje jest choruje	<ul style="list-style-type: none"> •osoby (ja, ty ...) •liczby (pojedyncza, mnoga) •czasy (przeszły, teraźniejszy ..) •tryby (oznajmiający, przypuszczający, rozkazujący) •rodzaje (męski, żeński, męskoosobowy..) •wyróżniamy osobowe i nieosobowe formy czasownika
Rzeczownik	kto? co?	chłopiec, kwiatek	<ul style="list-style-type: none"> •przypadki •liczby •określamy rodzaj (ale nie odmieniamy) •dzielimy na własne i pospolite
przymiotnik	jaki? jaka? jakie? która? który? która? które? czyj? czyja? czyje?	dobry, piękny pomorski, krakowski ojcowski, matczyny	<ul style="list-style-type: none"> •przypadki, •liczby •rodzaje
liczebnik	ile? który z kolei?	pięć piąty	<ul style="list-style-type: none"> •liczby •rodzaje •przypadki
przysłówek	jak? gdzie? kiedy?	pięknie blisko dzisiaj	nieodmienna część mowy
Przyimek	nieodmienne		pod, z, nad, po, dla, przed, obok
Spójnik	nieodmienne		i, oraz, ale, lecz, albo, lub

CZASOWNIK

Wiedzą o tym owieczki, wiedzą też barany, że czasownik oznacza czynności, zjawiska lub stany.

Czasownik informuje o:

- czynności (śpi, pracuje, idzie),
- stanach (śpi, kwitnie),
- zjawiskach (pada).

Odpowiada na pytania:

co robi? co zrobili?

co się z kimś dzieje? co się z czymś dzieje?

- **Czasownik odmienia się przez:**
 - **osoby** (ja, ty, on, ona, ono – my, wy, oni one),

Liczba pojedyncza			Liczba mnoga		
1. os.	Ja	Czytam	1. os.	my	Czytamy
2. os.	Ty	Czytasz	2. os.	wy	Czytacie
3. os.	on, ona, ono	Czyta	3. os.	oni, one	Czytają

- **liczby** (pojedyncza i mnoga),
- **rodzaje** - tylko w czasie przeszłym i **przyszłym złożonym**. W czasie teraźniejszym (maluję), przyszłym prostym (pomaluję), przyszłym złożonym z użyciem bezokolicznika (będą malować) - nie występuje odmiana przez rodzaje.
- **Rozróżniamy: rodzaje:**
 - w liczbie pojedynczej - rodzaj męski, żeński, nijaki
 - w liczbie mnogiej - rodzaj męskoosobowy, niemęskoosobowy
- **czasy**
 - teraźniejszy - czytam - czynność odbywa się w tej chwili
 - zapamiętaj i tak mów: umięją, rozumieją
 - przeszły - czytałem – czynności odbywały się w przeszłości
 - przyszły - czynność zostanie wykonana w przyszłości

formy czasu przyszłego

- ✓ forma prosta - *zbuduję, pomaluję* - nie odmienia się przez rodzaje (on, ona, ono – pomaluje, oni, one - pomalują),
- ✓ forma złożona – **będę** budował, **będę** malował - odmienia się przez rodzaje – (on – będzie budował, ona – będzie budowała, ono – będzie budowało, oni – będą budowali, one – będą budowały),

W formie złożonej może występować bezokolicznik (on, ona, ono) będzie budować (one, one) będą budować. Formy złożone z bezokolicznikiem nie odmieniają się przez rodzaje.

- **tryby**

rozkazujący – siadaj, (odmiana osoby, liczby, nie określamy czasu ani rodzaju)

orzekający - siadam, (odmiana przez czas, liczby, rodzaje)

przypuszczający – siadłbym (odmiana przez osoby, liczby, rodzaje nie określamy czasu).

Tworzymy go poprzez dodanie cząstki – **by** z końcówkami osobowymi (jadłbym, jadłaby, jadłoby)

Cząstkę *by*, *-byś*, *-by..* można zapisać przed czasownikiem: *bym zjadł, byśmy zjedli.*

Odmiana w trybie rozkazującym

1 os. - niech ja czytam!

2. os. - czytaj!

3. os. – niech on (ona, ono) czyta!

1. os. - my czytamy!

2. os. – wy czytajcie!

3. os. – niech oni (one) czytają!

Bardzo rzadko stosowana, częściej spotykana w zdaniach przeczących („Niech ja się nie denerwuję”,)

Osoby, liczby i rodzaje – czas przeszły, przyszły złożony – przykład:

Liczba pojedyncza

Osoba		r. męski	r. żeński	r. nijaki
1	Ja	spiałem będę spał	spiałam będę spała
2	Ty	Spałeś będziesz spał	spaałaś będziesz spała
3	on, ona, ono	spiał, będzie spał,	spaała, będzie spała	spaało, będzie spało

Liczba mnoga

Osoba		Męskoosobowe	Niemęskoosobowe
1	My	spaliśmy	Spałyśmy
2	Wy	spaliście	Spałyście
3	oni one	Spali	Spały

W liczbie mnogiej - jeżeli w grupie wykonawców czynności są sami mężczyźni (chłopcy) lub przynajmniej jeden mężczyzna (chłopiec) używamy czasowników w rodzaju męskoosobowym (rodzice przyszli, kupili).

Gdy mówimy o grupie samych kobiet (dziewczynek), dzieci, zwierząt, roślin – używamy formy niemęskoosobowej (przyszły, kupiły).

Osobowe i nieosobowe formy czasownika

Czasowniki dzielimy na:

- osobowe formy – to czasowniki, w których można określić osobę wykonującą czynność (on czyta, ja idę, ty myjesz się),
- czasownika nieosobowe – nie można określić osoby wykonującej czynność pływano, rozbito (charakterystyczna końcówka – **no, - to**) oraz pływać, rozbić, biec (charakterystyczna końcówka – **ć, - c**). Bezosobowe formy czasownika zakończone na – c, - ć nazywamy **bezokolicznikami**.
- konstrukcje składające się z czasownika ze słowem „się” – (używało się, grało się)

Jeżeli bezokolicznik kończy się:

- na - **ść, źć** wymawiamy tak samo – **ść** (gnieść, gryźć),
- w zakończeniach bezokoliczników piszemy **-ź**, jeżeli w formie osobowej wymienia się na – **z** lub – **ź** (gryźć - gryzę, znaleźć - znalazła, zawieźć – zawiozła),
- często popełniany błąd – piszemy mówimy : wziąć, wziął, wziąłem, wzięliśmy – bo wezmę, (nigdy: ~~wziąść, wzięłem, wzięliśmy~~),
- **Mówimy:**
 - **(ja) szedłem, (ty) szedłeś** (nigdy: ~~szłem, szedłeś~~),
 - **lubilem, lubileś, lubił, lubiliśmy, lubiliście, lubiliśmy, lubiliście** (nigdy: ~~lubiałem, lubiałeś, lubiał~~), **lubiałam, lubiałam** (nigdy: ~~lubiałam~~), przed literką *ł* lub *l* nie występują litery *a* oraz *e*

- **wziąć, wziął, wziąłem, wzięliśmy** – bo wezmę, (nigdy: ~~wziąść, wzięłem, wzięliśmy~~)
- **umiem, umieją, rozumieją** (nigdy: ~~umią, rozumią~~),

Rzeczownik

Rzeczownik to odmienna część mowy, która oznacza:

przedmioty	– pióro, zeszyt,
osoby	– chłopiec, mama, Jurek,
zwierzęta, rośliny	– pies, topola,
pojęcia	– etyka, prawo, dobro,
czynności	– bieganie, bieg, czytanie,
cechy	– młodość, wesołość, wysokość,

Podział rzeczowników:

- **własne** – (nazwy własne) to nazwy konkretnych osób (imiona, nazwiska, przydomki, miast państw, kontynentów, gór jezior (piszemy je wilka literą),
- **popolite** nazywają zwierzęta, rzeczy i miejsca w sposób ogólny
uwaga: Szkoła Podstawowa nr 100 w Krakowie (nazwa własna)
szkoła podstawowa była ciekawym etapem mojego życia (nazwa popolita)

Odpowiada na pytania kto? co? Odmienia się przez przypadki i liczby, Występuje w rodzaju męskim, żeńskim, nikim (pamiętaj: rzeczownik nie odmienia się przez rodzaje, a jedynie wyróżniamy rodzaj jakim danemu rzeczownikowi raz na zawsze został przypisany).

Niektóre rzeczowniki – podobnie jak przymiotniki – nazywają cechy – Często kończą na – ość (cierpliwość, grzeczność).

liczba pojedyncza

rodzaj męski (ten)	rodzaj żeński (ta)	rodzaj nijaki (to)
giermek	lalka	biurko
księżyc	sikorka	kociątko
ołówek	panienka	jezioro

Rodzaj męski – r. m.	- ten – człowiek, wróg, żołnierz
Rodzaj żeński – r. ż	- ta – ławka, szafa, osa
Rodzaj nijaki – r. n.	- to – zadanie, pisklę, zło

liczba mnoga

rodzaj męskoosobowy (ci)	rodzaj niemęskoosobowy (te)
harcerze	Kobiety
panowie	Sukienki
Czytelnicy	Książki

Rodzaj męskoosobowy – r.m.-os.	- ci dowódcy, żeglarze, piraci
Rodzaj niemęskoosobowy - (r.nm.-os)	- te – babcie, zakonnice, pokojówki
Rodzaj niemęskoosobowy - (r.nm.-os)	- te – stoły, lampki, guziki

Możesz spotkać się z informacją, że w liczbie mnogiej rzeczownik posiada trzy rodzaje, podobnie jak w liczbie pojedynczej. Również jest to poprawne stwierdzenie (zamieszcza je wiele podręczników):

te kobiety	– rodzaj niemęskoosobowy (lub rodzaj żeński)
te jeziora	– rodzaj niemęskoosobowy (lub rodzaj nijaki, bo w l.poj - to jezioro)
ci miłośnicy	– rodzaj męskoosobowy (lub rodzaj męski)

Aby określić rodzaj rzeczownika należy utworzyć go w formie mianownika i dopasować zaimek wskazujący „ten”, „ta”, „to”, „ci”, „te”.

(z harcerzami – M.l.poj. – harcerz – ten harcerz – r. m.).

Rzeczowniki nie odmieniają się przez rodzaje. Natomiast określamy rodzaj rzeczownika. Rzeczownik w każdej formie gramatycznej zachowuje ten sam rodzaj.

1. Odmiana przez przypadki.

Aby określić w zdaniu przypadek rzeczownika, trzeba zadać o ten rzeczownik dwa pytania w połączeniu z czasownikiem.

Kupiłam śliczny **prezent** mojej **koleżance**.

kupiłam (kogo? co?) **prezent** (B.) kupiłam (komu? czemu?) **koleżance** (C.)

M.	Mianownik – kto? co? (jest, są)	rycerz - rycerze
D.	Dopełniacz – kogo? czego? (nie ma?)	rycerza – rycerzy
C.	Celownik – komu? czemu (się przyglądam)	rycerzowi – rycerzom
B.	Biernik – kogo co? (widzę)	rycerza – rycerzy
N.	Narzędnik – z kim? z czym? (idę)	rycerzem – rycerzami
Msc.	Miejscownik – o kim? o czym? (rozmawiam)	rycerzu – rycerzach
W. –	Wołacz - wołam o	rycerzu! – rycerze!

Odmiana nieregularna – do grupy rzeczowników odmieniających się nieregularnie należą rzeczowniki rodzaju nijakiego zakończone na – um.

- M. forum - fora
- D. forum - forów
- C. forum - forom
- B. forum - fora
- N. forum - forami
- Msc. forum - forach
- W. forum - fora

Istnieją rzeczowniki, które występuje tylko w:

- **Liczbie pojedynczej – zazdrość, duma, ludzkość,**
- **Liczbie mnogiej – sanie, drzwi, nogawki, usta, wakacje, perfumy, imieniny**

Przyimek

Przyimek to nieodmienna część mowy i zawsze występuje z innym wyrazem.

Przykłady przyimków: przed, po, dla, w, o nad, przez, pod, z, do, na.

Określa najczęściej położenie przedmiotu (osoby) względem innego przedmiotu (w, przy, nad, pod).

Przyimek z rzeczownikiem tworzy w zdaniu wyrażenie przyimkowe

Idzie **do parku**.

Położył **na talerzu**

Kopie **pod stołem**.

Przymiotnik

Przymiotnik odpowiada na pytania: jaki? jaka? jakie? Odmienia się przez:

- przypadki – przypadek i liczba przymiotnika są takie same, jak przypadek i liczba określanego rzeczownika. Aby określić przypadek przymiotnika należy odmienić przymiotnik wraz z rzeczownikiem.
- liczby,
- rodzaje

liczba pojedyncza

rodzaj męski (r.m.)	(jaki?)	wesoły	(chłopiec)
rodzaj żeński (r.ż.)	(jaka?)	wesoła	(dziewczynka)
rodzaj nijaki (r.n.)	(jakie?)	wesołe	(dziecko)

liczba mnoga

Rodzaj męskoosobowy (r.m.-os) – gdy określa grupę osób, w której są mężczyźni lub chłopcy bądź przynajmniej jeden mężczyzna lub chłopiec

(jacy?) weseli (chłopcy)

Rodzaj niemęskoosobowy (r.nm.-os) - gdy opisuje grupę osób, w której nie ma żadnego mężczyzny ani chłopca albo gdy opisuje zwierzęta, przedmioty, rośliny zjawiska

(jakie?) wesole (dziewczynki, dzieci, pszczoły).

Przymiotnik zmienia się w zdaniu podobnie jak określany przez niego rzeczownik. Przypadek i liczba obu tych części mowy są zawsze takie same,. W liczbie pojedynczej rzeczownik i przymiotnik mają zawsze identyczny rodzaj.

Czytałem **wspaniałą (B. lp. r.ż)** książkę **(B. lp. r.ż)**.

Poznałem wiele **ciekawych (D. lm.)** ludzi **(D. lm.)**.

Stopniowanie przymiotników:

1. wyróżniamy trzy stopnie przymiotników:

- stopień równy – słaby, duży, lśniący
- stopień wyższy (niższy) – słabszy, większy, bardziej lśniący,
- stopień najwyższy (najniższy) – najslabszy, największy, najbardziej lśniący

2. Istnieją dwa sposoby

- stopniowanie proste – dodanie do tematu przymiotnika cząstki - szy, - ejszy (słabszy, ładniejszy) – w stopniu wyższy, - naj + stopień wyższy (**najslabszy, najładniejszy**) – w stopniu najwyższym mały – mniejszy – najmniejszy)
- stopniowanie opisowe – dodajemy do przymiotnika w stopniu równym wyraz - bardziej lub mniej – bardziej słaby, mokry, mniej mokry, - najbardziej lub najmniej – najbardziej słaby, najmniej mokry,
- stopniowanie nieregularne – stopień wyższy i najwyższy tworzymy od innego wyrazu niż stopień równy (dobry – lepszy – najlepszy, zły – gorszy – najgorszy, duży - większy – największy,

3. Przymiotniki, które nie podlegają stopniowaniu – to przymiotniki określające stałą cechę czegoś – (marmurowy pałac, kamienne schody).

Przysłówek

1. Przysłówek to nieodmienna część mowy. Określa czas, miejsce lub sposób wykonywania jakiejś czynności i odpowiada na pytania:
jak?, w jaki sposób? – ciepło, po polsku, poprawnie,
gdzie?, skąd?, dokąd?, którędy? – daleko, z dołu, do góry, palami,
kiedy?, jak długo?, odkąd? – dzisiaj, do jutra, od wczoraj,
jak bardzo? ile razy? – bardzo, trzykrotnie.
2. Wiele przysłówków pochodzi od przymiotników (pięknie - piękny, szybko – szybki).
3. Niektóre przysłówki nie pochodzą od przymiotników (zniecała, bardzo, natychmiast).
4. Stopniowanie przysłówka – tylko te, które pochodzą od przymiotnika - podobnie jak przymiotnika (w stopniu wyższym dodajemy końcówkę – ej, (blisko, bliżej, najbliżej).
5. Przysłówki, które nie pochodzą od przymiotnika nie podlegają stopniowaniu.

Liczebnik

1. Liczebniki odpowiadają na pytania:

ile (ilu) cztery, czworo,
który z kolei czwarty.

Oznacza **liczbę** (pięć, dziesięć) lub **kolejność**, np. czwarte miejsce.

2. Podział liczebników:

- a. **główne** - odpowiadają na pytanie: ile ? (jeden, dwa, sto),
- b. ułamkowe – pół, jedna trzeci, pięć setnych,
- c. **porządkowe** – wskazują kolejność – (trzeci, dziesiąty),

3. Liczebnik to odmienna część mowy.

- liczebniki główne, ułamkowe, zbiorowe odmieniają się przez przypadki (dwa, dwie, dwóm, dwie trzecie, dwóch trzecich), z wyjątkiem liczebników połówkowych, które są nieodmienne (pół, półtora),
- **liczebniki główne** odmieniają się przez przypadki i rodzaje: męskoosobowy i niemęskoosobowy.

M. trzech chłopcy trzy dziewczynki, itd.

Tylko liczebnik jeden przyjmuje formy rodzaju męskiego, żeńskiego i nijakiego (jeden chłopiec, jedna dziewczynka, jedno dziecko).

- **liczebniki porządkowe odmieniają się przez:**

a. liczby		
l. poj.		l. mng.
	pierwszy (człowiek)	pierwsi (ludzie)
	drugi (budynek)	drugie (budynki)
	trzeci (rząd)	trzecie (rzędy)
b. rodzaje		
l. poj.		l. mng.
	drugi (r. męski)	drudzy (r. męskoosobowy)
	druga (r. żeński)	drugie (r. niemęskoosobowy)
c. przypadki		
M.	drugi	drudzy
D.	drugiego	drugich
C.	drugiemu	drugim
B.	drugiego	drugich
N	drugim	drugimi
Msc.	drugim	drugich

Uwaga!!!!

Jeżeli stosowany jest zapis liczbowy liczebnika porządkowego zawsze stawimy kropkę po liczbie określający dany liczebnik porządkowy. Kropka informuje odbiorcę, że jest to liczebnik porządkowy.

On zajął 1. miejsce w klasyfikacji ogólnej.

Michał zawsze był 1. uczniem w klasie.

Zasada ta nie dotyczy liczebników porządkowych, które oznaczają godziny (bez minut) i dni miesiąca, po których jego nazwa jest pisana słownie.

O godzinie 8 mam zajęcia.

Urodziłem się 12 maja

Kropkę można pominąć, gdy z treści zdania wynika jednoznacznie, że mamy do czynienia z liczebnikiem porządkowym

Chodzę do 5 klasy.

4. Odmiana liczebnika zbiorowego:

a. postać liczebnika zbiorowego mogą przybierać tylko liczebniki od 2 do 90, także jeśli jest to część liczebnika złożonego, np. troje, dwoje, dwadzieścioro, trzydzieścioro, tysiąc dziewięćset pięćdziesiąt dziewięścioro (ale nie „storo”, „tysiącoko”),

5. Odmiana przez przypadki liczebnika wielowyrazowego: liczebniki wielowyrazowe (złożone) składają się z więcej niż dwóch liczebników połączonych ze sobą i mających

jedno wspólne znaczenie. W takich liczebnikach odmieniają się wszystkie wyrazy, ale można również odmienić tylko dziesiątki i jedności

Dowodził tysiącem trzystu	czterdziestoma	dwoma	pszczołami.
Dowodził tysiąc trzysta	czterdziestoma	dwoma	pszczołami.

SPÓJNIK

Spójnik to nieodmienna część mowy. Łączy on wyrazy w zdaniu.

Kupię pączka **i** cukierka.

To nie jest czarne, **lecz** granatowe.

Spójniki to między innymi: i, oraz, ale, lecz, albo, lub, bądź, jednak, zatem, dlatego, ani, czy, więc – (nigdy nie zaczynaj zdania od spójnika *-więc*).